

Comiți și comitate medievale din Banat, Crișana și Maramureș în documentele emise între anii 1201-1241

Alexandru-Florin CIOLTEI

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu, Facultatea de Științe Socio-Umane
“Lucian Blaga” University of Sibiu, Faculty of Social and Human Sciences

Personal e-mail: cioltei_alexandru@yahoo.com

*County heads and counties in medieval Banat, Crișana and Maramureș
as reflected by documents issued between 1201-1241*

The expansion of the Hungarian realm has met its final phase of incorporating Transylvania during the first half of the 13th century. This territory began to be attached to the realm during the start of the 11th century. That process ended sometime during the first decades of the 1200s. At the same time with the realm's expansion, the territorial restructuring of Transylvania took place. This had started during the last decades of the previous century, when the first so called counties had emerged. The counties of Banat, Crișana and Maramureș had entered a phase of reorganization during the first half of the 13th century. This phase was triggered by the realm's administrative policies. The present paper aims to portray the evolution of the medieval administrative-territorial structures in the eastern part of the Hungarian realm, with emphasis on the counties located in what is currently known as Banat, Crișana and Maramureș, namely the western and south-western part of Romania. In comparison with the previous century, the first half of the 13th one is rich in primary sources, in documents, which allow us to trace back the historical evolution of these particular administrative-territorial units.

Keywords: medieval documents, counties, 13th century in Transylvania, Banat, Crișana, Maramureș.

Pentru Regatul Ungariei, perioada cuprinsă între secolele XII și XIII a reprezentat o perioadă de expansiune. Conform descoperirilor arheologice, cucerirea ungară a Transilvaniei s-a produs dinspre nord-vest spre sud-est. Istoriografia română a stabilit, cu aproximație, o datare a pătrunderii autorității ungare în spațiul transilvănean, aceasta realizându-se în cinci etape: prima etapă în jurul anului 900 până în zona Someșului Mic, etapa a două în jurul anului 1000 până pe Valea Someșului Mic și cursurile mijlociu și inferior ale Mureșului, etapa a treia în jurul

anului 1100 până la Târnava Mare, următoarea etapă în jurul anului 1150 până la linia Oltului, iar ultima etapă, având loc în jurul anului 1200 până la munții Carpați. Primele două etape ale acestei pătrunderi au reprezentat de fapt o cucerire formală, controlul politic efectiv fiind realizat în următoarele trei etape. Perioada a treia poate fi cuprinsă în linii mari între începutul secolului al XII-lea și începutul secolului următor. În prima parte, mai exact în secolul al XII-lea, a avut loc un proces de organizare teritorial-administrativă. Noile structuri administrativ-teritoriale au fost create în jurul așezărilor importante, precum: Dăbâca, Alba Iulia, Biharea și Cenad¹. Spre sfârșitul secolului al XII-lea are loc un nou proces de reorganizare, creând noi comitate prin fărâmițarea teritoriilor comitatelor mari. Spre deosebire de secolul al XII-lea, care ne oferă un număr infim de surse documentare, secolul al XIII-lea este mult mai bogat; prin urmare, pe baza acestor surse se poate observa evoluția comitatelor din estul Regatului Ungariei. Considerăm important să menționăm faptul că prezentarea evoluției structurilor administrativ-teritoriale regionale va avea la bază o două părți. Pe de-o parte se vor prezenta comitatele extra-carpătice, ce formează astăzi regiunile Banat, Crișana și Maramureș, iar cea de-a doua parte este alcătuită din redarea informațiilor relevante pentru comitatele intra-carpătice.

La sfârșitul secolului al XII-lea, comitatele din Banat, Crișana și Maramureș sunt deja prezente în documentele medievale, cel mai des menționat fiind comitatul Bihor. Acesta se pare că ar fi fost unul din cele mai importante comitate din zone, comiții aflați la conducere fiind amintiți, în secolul al XII-lea, într-un număr de 14 documente. În comitatul Bihor regăsim două structuri importante: pe de-o parte este vorba de Bihar, acesta fiind de altfel centrul comitelui, iar pe de altă parte este vorba de Oradea, locul unde funcționa episcopia cu același nume. Importanța Bihorului reiese și din faptul că un număr de comiți au deținut simultan și una dintre cele mai importante funcții nobiliare din cadrul Regatului Ungar, cea de palatin. Primul dintre acești comiți, menționat încă de la sfârșitul secolului al XII-lea, este Micha². Între anii 1200-1201³, alături de funcția de comite de Bihor, acesta a ocupat pe rând și alte funcții, precum cea de *magister cubiculariorum*⁴, comite curial⁵ și nu în ultimul rând cea de comite palatin⁶. Următorul comite al Bihorului a fost un anume Benedict, care la rândul său a ocupat funcția de comite palatin. Interesant este faptul că în cele patru documente, emise între anii 1202-1204, acesta a deținut în paralel aceste funcții, sporind astfel prestigiul comitatului său. În anul 1206 sunt emise patru documente în care este menționat un anume Mogh⁷; întocmai ca și predecesorii săi, acesta a deținut această funcție importantă. Pe baza unui document emis un an mai târziu, acest comite, Mogh,

este cosemnat numai cu titulatura de comite de Bihor⁸. Putem suspecta, pe baza apropierea cronologică faptul că acesta, menționat anterior, era aceeași persoană înregistrată în anul 1214 în cadrul Registrului de la Oradea cu titulatura de comite de Bihor și palatin⁹. Aproximativ două decenii, în două documente, unul emis în anul 1229¹⁰ și al doilea un an mai târziu¹¹, este amintit Moise, care deținea nu doar funcția de comite al regiunii administrativ-teritoriale amintite, ci și pe cea de palatin.

Tabel 1. Lista persoanelor în funcția de comite de Bihor între anii 1201-1241

Nr.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Mika	1198-1199 1199-1201-?	magister cubiculariorum (1), comes curialis (1) comes palatinus (4)	7
2	Benedict	?-1202-1204-?	comes palatinus	4
3	Gyrco	?-1205-?		2
4	Mogh	?-1206	comes palatinus	4
5	Gyrco	1206-?		1
6	Nicolae	?-1207		2
7	Moch	1207-?		1
8	Smaragd	?-1208-?		3
9	Mihail	?-1209		1
10	Smaragd	1209		1
11	Banco	1209		2
12	Nicolae	1209-?		1
13	Banco	?-1210-1211-?	comes curiali regine (4)	5
14	Mica	1212		3
15	Banco	1212-?	comes curiali regine	2
16	Mica	?-1213-1214		8
17	Moch	1214	comes palatinus	1
18	Mica	1214-1215?		3
19	Neucha	?-1217-?		5
20	Mica	?-1219-1221-?		12
21	Helia	?-1222		1
22	Jula	1222-?		1
23	Pous	?-1224		1
24	Teodor	1224-?		1
25	Mica	?-1226-?		1
26	Nicolae	?-1228-?		1
27	Mojse	?-1229-?	comes palatinus	2
28	Ștefan	?-1233-1235-?	Magister dapiferorum Magister picernorum (1)	5
29	Laurențiu	?-1236-1238?		2
30	Dominic	?-1240-?		1

Prima mențiune a comitatului Cenad se face într-un document emis în anul 1197, cu referire la Esau,

comite curial și comite de Cenad¹². Putem presupune faptul că organizarea administrativ-teritorială să se fi petrecut cândva în prima jumătate a secolului al XII-lea. Argumentul pentru această afirmație constă în faptul că documentul emis în anul 1111 amintește un anume Laurențiu, episcop de Cenad¹³, prin urmare organizarea administrativ-teritorială laică s-ar fi conturat la scurt timp după organizarea ecleziastică a regiunii, intervalul dintre emiterea celor două documente fiind mult prea mare. Din punct de vedere al frecvenței cu care este menționat în documente, acest comitat se clasează pe poziția a doua. Se pare că pentru prima jumătate a secolului al XIII-lea acești comiți au jucat un rol important atât la nivel local, prin funcția de comite de Cenad, cât și la curtea regală. Astfel, prin analiza materialului documentar putem observa simultaneitatea cu care acești comiți au deținut și poziția de comite al curții în primele două decenii ale secolului, plasându-se astfel în proximitatea regelui.

Tabel 2. Lista persoanelor ce au deținut funcția de comite de Cenad între anii 1201-1241

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Gyula	?-1202-1203-?	comes curiali regine	3
2	Nicolae	?-1206		1
3	Marcel	1206-?		1
4	Petru	?-1207	comes curiali regine	2
5	Marcel	1207-?	comes curiali	1
6	Petru	?-1208-1209-?	comes curiali regine	6
7	Nicolae	?-1213-?	comes palatinus	1
8	Martin	?-1214-?	comes curiali regine	1
9	Paul	?-1220-1221-?		3
10	Nicolae	?-1222-?		3
11	Ladislau	?-1234-?		2

12	Jula	?-1235-?	Judex curiae regis	1
13	Demetrio	?-1238-1240-?		2

Comitatul Zarand a apărut undeva spre sfârșitul secolului al XII-lea, desprinzându-se teritorial, cel mai probabil, din partea de sud a comitatului Bihor. Centrul administrativ al comitatului era *castrum Zarand*¹⁴. Prima atestare documentară a Zarandului este reflectată prin actul de donație emis de regele Emeric bisericii din Oradea în anul 1203¹⁵. Din materialul documentar existent nu putem contura o imagine a evoluției acestei structuri administrativ-teritoriale. Singurele mențiuni documentare pentru perioada abordată prin studiul de față provin din două documente: primul, în care acest comitat este amintit emis în anul 1213, condus de comitele curial Neuchlen¹⁶; al doilea, în care își face apariția acest comitat, întocmit în anul 1214. În acest al doilea document îl regăsim menționat pe comitele Dionisie, fiul lui Ompud, comite al Zarandului¹⁷. Aceste două mențiuni sunt singurele atestări ale existenței comitatului pentru perioada primei jumătăți a secolului al XIII-lea.

Apariția comitatului Sătmar poate fi plasată în cea de-a doua jumătate a secolului al XII-lea, atunci când este consemnat Nicolae, comite de Sătmar într-un document emis în anul 1181¹⁸. Această structură s-a constituit în jurul cetății ce a dat și numele comitatului. Pe baza documentelor, pentru această regiune administrativ-teritorială ne sunt cunoscuți un număr de trei comiți: Venceslau¹⁹, Demen și Simion. Primul dintre aceștia este amintit în trei documente emise în anul 1214. Demen figurează într-un singur document din anul 1219. Simion poate fi considerat cel mai interesant dintre toți acești trei comiți. Pe baza unui document emis în anul 1221 aflăm că acesta a deținut funcția de voievod²⁰. Analizând materialul documentar, îl regăsim pe Simion în funcția de voievod în anul 1215²¹. Comitatul Sătmar mai este menționat într-un fragment de document emis în anul 1388, care prezintă contextul unei tranzacții de pământ din anul 1238²².

Tabel 3. Lista persoanelor ce au deținut funcția de comite de Sătmar între anii 1201-1241

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Venceslav	?-1214-?		3

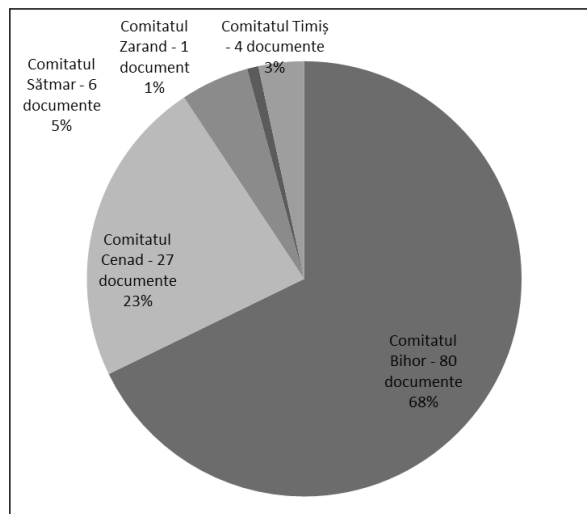
2	Demen	?-1219-?		1
3	Simion	?-1221-1222-?		2

În partea de sud a Regatului Ungar, respectiv ceea ce reprezintă Banatul, regăsim două comitate atestate documentar, fiind vorba despre comitatul Timiș și comitatul Caraș. Cele două structuri administrative, menționate doar în mod sumar, au apărut ca urmare a reorganizării comitatului Cenad. Într-o primă etapă a apărut comitatul Timiș, ulterior, la sfârșitul secolului al XII-lea, este înființat și comitatul Caraș²³. Comitatul Timiș este atestat documentar în anul 1177 prin invocarea unui anume *Pancracius comes Tenissiensis*²⁴. Prin poziționarea sa geografică la Dunărea de jos și partea de sud a Carpaților, pentru perioada medievală, Banatul a deținut un rol de regiune de frontieră. Structura administrativ-teritorială reprezentată de acesta este una prea puțin atestată documentar. Pentru prima jumătate a secolului al XIII-lea regăsim un număr de cinci documente, reflectând continuitatea comitatului. În cea de-a doua parte a secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea situația s-a schimbat²⁵. În afară de aceste patru documente în care sunt menționați trei comiți mai regăsim un document emis în anul 1230 în care este amintit un sat Zanad, ce aparținea de comitatul Timiș²⁶.

Tabel 4. Lista persoanelor ce au deținut funcția de comite de Timiș între anii 1201-1241

Nr. crt.	Nume	Perioada în care a ocupat funcția	Alte funcții deținute în paralel	Documente
1	Poth	?-1203-?		1
2	Matei	?-1235-?	Magistro dapiferorum	2
3	Dionisie	?-1240-?		1

În această regiune, în secolul al XII-lea este atestat și comitatul Caraș. Acesta este consemnat pentru prima dată într-un document emis în anul 1200, prin menționarea unui comite Weiteh²⁷. Pentru prima jumătate a secolului al XIII-lea nu se găsesc atestări documentar referitoare la acesta. Astfel, delimitarea teritorială a comitatului Caraș se dovedește a fi dificilă²⁸. Ulterior, pentru cea de-a doua jumătate a secolului al XIII-lea, avem informații ale continuității acestei structurii administrativ-teritoriale²⁹. Există totuși o singură mențiune a unui sat ce a aparținut

Concluzii

Pe baza documentelor emise în arealul cronologic cuprins între 1201-1241 se poate sesiza prestigiul unor comitate în raport cu alte astfel de structuri administrativ-teritoriale. Cel mai important comitat din spațiul geografic abordat a fost comitatul Bihor, situația fiind confirmată de numărul ridicat de consemnări documentare comparativ cu restul comitatelor. Din numărul total de documente în care sunt menționate aceste formațiuni, comitatul Bihor este menționat în 80 de documente (68%). Comparând acest procentaj cu numărul celorlalte comitate, Cenad 27 de documente (23%), Sătmăr 6 documente (5%), Timiș 4 documente (3%) și Zarand 1 document (1%), se poate observa importanța primei structuri administrativ-teritoriale regionale. Un alt aspect important este oferit de funcția regală din cadrul Regatului Ungar. Ocuparea concomitentă a două funcții, una la nivel regional, precum cea de comite, și una la curtea regală a dus cel mai probabil la sporirea importanței comitatului administrat. În această situație, comitatul Bihor prin comiții ce au deținut funcții precum *Comite Palatino*, *Magistro Dapiferorum* sau *Comite Curiali Regine* a reprezentat cea mai importantă structură administrativ-teritorială.

Note:

1. Gyula Kristó, *Geschichte des Frühen Siebenbürgens (895-1324)*, Herne, Ed. Gabriele Schäfer, 2005, p. 105.
2. Micha, Mica, Mika sau Mike fac referire la aceeași persoană.
3. Pentru demnități vezi *The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary – Decreta Regni Mediaevalis Hungariae*, vol. I, Ed. Idyllwild, 1999.

4. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 13-14, nr. 23.
5. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 16, nr. 28.
6. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 19, nr. 35; HOkm, vol. V, p. 4-5, nr. 2.
7. Mogh sau Moch fac referire la aceeași persoană.
8. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 35, nr. 61.
9. Pentru registrul de la Oradea vezi DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 37-147, nr. 67; pentru mențiune vezi p. 65-66, nr. 97.
10. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 236, nr. 197.
11. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 240-241, nr. 199; HOkm, vol. VI, p. 24-26, nr. 15.
12. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 12-13, nr. 20.
13. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 2, nr. 2.
14. Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. I. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979, p 251..
15. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 2, nr. 42; UB, vol. I, p. 7 nr. 14.
16. Ștefan Pascu, Voievodatul Transilvaniei, vol. I. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1971, p. 135; DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 53-54, nr. 50.
17. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 65-66, nr. 97.
18. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 6-8, nr. 13.
19. Venceslau, Vingislausau, Vencezlausfac referire la aceeași persoană.
20. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 116, nr. 287.
21. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 158, nr. 94.
22. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 316, nr. 264.
23. Zoltán Iusztin, *Pătrunderea stăpânirii maghiare în Banat. Contribuții la apariția instituțiilor de tip Occidental*, în: Banatica, nr. XXI, 2011, p. 11.
24. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 6, nr. 12; ÁÚO, VI, p. 69-70, nr. 33.
25. Vezi Zoltán Iusztin, *Comitatul Nobiliar – Caracteristici și constituire. Cu privire special asupra Banatului medieval*, în: Banatica, 2013, nr. XXIII, p 505-525.
26. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 240-241, nr. 199; HOkm, vol. VI, p. 24-26, nr. 15.
27. DIR. C, XI-XIII, vol. I, p. 19, nr. 33.
28. Dumitru Țeicu, *Banatul Montan în Evul Mediu*, Timișoara, Ed. Banatica, 1998, p. 418.
29. Vezi Silviu Oța, *Câteva date de ordin istoric privind evoluția teritorială a comitatului Caraș până în secolul XIV*, în: *Muzeul Național de Istorie*, nr. XIV, 2002, p. 36-43.
30. DIR C, XI-XIII, vol. I, p. 240-241, nr. 199; HOkm, vol. VI, p. 24-26, nr. 15.

General bibliography:

- Monumenta Hungariae Historica, Árpádkoriúj Okmánytár. Codex Diplomaticus Arpadianus Continuatus*, VI, Pest, 1860
 Hazai Okmánytár. – *Codex Diplomaticus Patrius*

- Hungaricus*, V, 1873.
 Hazai Okmánytár. – *Codex Diplomaticus Patrius Hungaricus*, VI, 1876.
Urkundenbuch zur Geschichteder Deutschen in Siebenbürgen, I: 1191-1342, Hermannstadt, W. Krafft, 1892.
Documente privind Istoria României. Veacul XI, XII și XIII. C. Transilvania, I (1075-1250), București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1951.
The Laws of the Medieval Kingdom of Hungary – Decreta Regni Mediaevalis Hungariae, vol. I, Ed. Idyllwild, 1999.

Specialized bibliography:

- Kristó, Gyula. *Geschichte des Frühen Siebenbürgens (895-1324) (History of Early Transylvania 895-1324)* Herne, Ed. Gabriele Schäfer, 2005.
 Iusztin, Zoltán. *Pătrunderea stăpânirii maghiare în Banat. Contribuții la apariția instituțiilor de tip Occidental (The emergence of Hungarian rule in Banat. Contributions regarding Western institutions)*, în: Banatica, nr. XXI, 2011, p. 11-35.
 Iusztin, Zoltán., *Comitatul Nobiliar – Caracteristici și constituire. Cu privire special asupra Banatului medieval (The nobiliary county – characteristic sand form. Regarding medieval Banat)*, în: Banatica, 2013, nr. XXIII, p 505-525.
 Oța, Silviu. *Câteva date de ordin istoric privind evoluția teritorială a comitatului Caraș până în secolul XIV (Some historical dates regarding the teritorial development of Caraș county until the XIVth century)*, în: *Muzeul Național de Istorie*, nr. XIV, 2002, p. 36-43.
 Pascu, Ștefan . *Voievodatul Transilvaniei (Voivodeship of Transylvania)*, vol. I. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1971.
 Pascu, Ștefan . *Voievodatul Transilvaniei (Voivodeship of Transylvania)*, vol. II. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1979.
 Țeicu, Dumitru. *Banatul Montan în Evul Mediu (The Mountainous Banat in the Middle Ages)*, Timișoara, Ed. Banatica, 1998.

